

Chapir la dolur da tschels

Dieta per la Transilvania plurilingua

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ «Da settember 2007 a Sibiu ha lieu la terza assemblea ecumenica. Lezza citad da Transilvania è a medem temp, ensemen cun Luxemburg, chapitala culturala da l'Europa per 2007. Quests schabetgs e l'adesiun da Rumenia a l'Unien europeana (UE) fan attent il public european a lez pajais ed a sia baselgia ortodoxa (BOR)» (1). Il Rudè evangelic d'amis da Transilvania (2), radunà a Bad Kissingen (Baviera), ha gist deditgà sia dieta da primavera a la BOR ier, oz e damaun. Referats d'alta qualitat han infurmà davart lezza cuminanza che dumbra bunamain 19 milliuns olmas, pia 86,7% da la populaziun dal pajais. Ina ferma impressiun ha fatg cunzunt il rapport d'in teolog tudestg davart in project da reconciliaziun tranter las confessiuns e religiuns dal pajais, sin la basa d'ina spassegiada en cumpagnia tras il passà cuminaivel.

Il communissem è propi mort

L'emprim referent, Peter Dehmel, naschì e creschì si en Transilvania, ha vivì blers onns en Bolivia e stat uss en Germania. El ha rapportà da la davosa saira e notg da Silvester sin il Plaz grond da Sibiu. Gia a las quatter ha in chor en costum regional chantà per rumen l'imni da l'UE, pia la novavla sinfonia da Ludwig van Beethoven (1770–1827). Sur notg era il plaz plain glied. En il dom evangelic han ils zains e cunzunt l'orgel salidà l'onn nov e l'UE. Dehmel ha arranschà in'expoziun cun represchentaziuns da la stalla da Nadal, t. a. er ord Bolivia. Tranter las occurrenzas culturalas ha'l punctuà l'expoziun da picturas en il museum Brukenthal. Dal reminent san ins consultar il site internet www.sibiu2007.ro. Il teolog ortodox Daniel Buda (Sibiu) ha lura preschentà sia baselgia. In'emprima constataziun remartgabla è che la religiusadad rumena ha survivì al communissem; gnanca 0,1% da la populaziun sa declera ateista. Quai cuntra-stescha cun pajais ferm secularisads, sco la Tschechia ed ils novs stadis federativs tudestgs. Budà ha punctuà ch'ìls Rumens n'hajan mai prendì serius la ductrina comunista. Mintga persuna, er ils pli auts funcziunaris da la partida, frequentava baselgias u claustras. Il «conducator» Nicolae Ceausescu (1918–1989) ha organisà funerals religios per ses geniturs. Suenter la revoluziun da 1989 è la BOR restada unida; quai n'è betg stà il cas tar las baselgias da Bulgaria e l'Ucraina. Buda ha lura descrit la situaziun spiartala da Sibiu e da Transilvania. Avant tschient onns haja dà ina tradiziun ecumenica spontana che gieva enavos en il temp dal principadi liber sut suverania osmana. La constituziun da 1923,

suenter l'annexiun da Transilvania a la Rumenia, reconuscheva duas baselgias statalas, la BOR e la pitschna cuminanza unida cun Roma dapi las sinodas da 1697, 1698 e 1700. 1948 ha il reschim communist scumandà lezza «baselgia unida», mess tut ses investgs en fermanza e surdà ses bajetgs a la BOR. Suenter 1989 èn mo parts da las cuminanze antruras unidas turnadas tar la baselgia catolica. Oz è la glied da Sibiu pronta per retschaiver ils participants da l'assemblea ecumenica. 600 famiglias han sa messas a disposiziun per dar albiert als giasts. Jürgen Henkel, manader da l'Academia evangelica da Transilvania (Sibiu), ha cumpletà il referat da Buda, preschentond ses agen cudesch nov davart la BOR; La Quotidiana vegn a porscher proximamain ina recensiu da lezza ovra.

Il pled da la reconciliaziun

Il referat il pli constructiv da la dieta è stà quel dal teolog evangelic Dieter Brandes, manader dal project interdisciplinar da reconciliaziun «Healing of Memories» («guarir las regurdanzas», «HoM») che perscrutescha las basas ed influenzas ecclesiasticas, culturalas, politicas ed etnicas en differentas regiuns rumenas (3). I sa tracta da realisar la «Charta Oecumenica – Directivas per dapli cooperaziun tranter baselgias» (1998) cun la finamira da registrar e superar las offensiuns e malencletgas naschidas e transmessa durant tschientaners tranter las baselgias maioritars e quellas da minoritads, en in pajais da cunfin areguard l'istorgia culturala e religiosa da l'Europa. Brandes sa referescha a quest passus da la Bibla: «Dieu (...) ha tschentà en nus il pled da la reconciliaziun» (2 Cor, 5, 19). L'emprim han baselgias da l'Africa dal sid mess ad ir «HoM» suenter la fin da l'apartheid, lura han ins stimulà quellas da l'Irlanda dal nord. 2006 ha «HoM» arran-

schà sentupadas en Transilvania, Bucovina (Rumens, Ucrainais e gidieus germanofons), al Banat pluriethnic, ad Oradea/Nagyvárad (Rumens ed Ungarais) ed en Dobrogea, tranter Danubi e Mar nair (Rumens e Tircs). Dals 26 als 28 da zercladur 2007 a Bucuresti ha lieu ina dieta interdisiplinara tranter il patriarcat ortodox e l'archuevestgieu catolic.

Ungaria, Osmands, Habsburgais

Brandes ha resumà da maister il segund millenni s. Cr. en l'Europa dal sidost e cunzunt als pajais rumens, sa basond sin insaquantas datas che valevan sco chavazzins; mintgina evochescha sentiments differentes e schizunt cuntradictoris, tenor la confessiun ed il pievel. La finamira è mintgamai da cuntanscher che mintga cuminanza chapeschia la dolur da tschellas, reconuschend ed acceptond las cuntradiziuns. En Transilvania n'èn ins anc betg uschè lunsch. En la segunda ediziun d'in manual istoric tudestg davart lezza regiun san ins leger: «L'emprima ediziun (...) è vegnida beneventada en l'intschess da linguatg tudestg, en l'Ungaria e tar las societads rumenas da linguatg ungarais. 1999 è cumparida in'ediziun ungaraisa (...). La recepziun da vart rumena tutga mo ina part dals experts. Chasas edituras e traducturs han pliras giadas già tema da translatar l'ovra en rumen, e quai probablmain per motivs politics» (4). Igl entschaiva gia cun la misteriusa genesi dal pievel rumen avant il 13avel tschientaner. Ma l'onn decisiv areguard la separaziun ecclesiastica è stà 1054, cur che Constantinopel e Roma han sa scommunitgadas vicendai vlain; ils «cruschads» da 1204 han profundà il foss sblundregiond la metropola da l'Orient cristian. Per la Transilvania è l'onn 1526 stà pli relevant, cur che l'armada osmana ha destrui il reginam medieval da

l'Ungaria, quel da retg Mattias «Corvinus» (1443–1490) ch'ins vesa anc adina a chaval sin in plaz da Cluj-Napoca/Kolozsvár. Da 1541 a la fin dal 17avel tschientaner era il principadi da Transilvania autonom sut la suveranità osmana. Ungarais e Tudestgs furmavan là cuminanze egualas e reconuscidas; ils Rumens perencunter eran mo tolerads. Ils Ungarais reformads han l'emprim fatg resistenza cunter l'imperi viennais; quest ha perquai stuì lubir lur cult, ma ha promovì la sutmissiun da spirituals e laics ortodoxs a Roma.

La Rumenia dapi 1878

Per ils Rumens da Transilvania – ils plis – restads fidaivels a la baselgia orientala, muntava l'annexiun a la Rumenia 1920 in'emancipaziun politica; ma quai ha stgaffi in cunfin a vest d'Oradea/Nagyvárad, sentenziand ils Ungarais, a l'ost da lezza lingia, ad in status da minorità en in reginam centralisà. Quels Ungarais han perencunter salidà lur curt return (1940–1944) sut la suveranità da Budapest, «dictat» da Hitler tenor ils Rumens, tant pli che blers vivevan en l'intschess restitui provisoricamain a l'Ungaria. Plinavant recumonda la «Charta Oecumenica» da 1998 da «profundar la cuminanza cun il giudaisssem» e da s'avischinar als muslims. Lezza duas gruppas (6179 e 67 566 olmas) èn segir fitg marginalas en la Rumenia d'oz. Ils paucs gidieus restads en il pajais n'emblidan segir betg il genocidi da lezza giada e la participaziun da Rumens a lez malfatg, sco ch'ins sa leger en las regurdientschas da rabin Alexandre Safran barmier (Genevra). 1878 ha la cuminanza internaziunala attribui a la Rumenia ina Dobrogea nua ch'i na dava nagin Rumens, mabain ina populaziun tirca relevanta. E co statti cun ils zagrenders da Rumenia? Il fegl sgulant da «HoM» menziuna lur participaziun; speranza vegnan els resguardads en moda cunvegnetta, perquai che lur situaziun sociala è in problem essenzial en la Rumenia d'oz. Quest pajais da strusch 22 milliuns olmas, cun sia maiorità neolatina, porscha davairas ina remartgabla varietad etnica.

1) Johannes Friedrich en: Jürgen Henkel, *Einführung in Geschichte und kirchliches Leben der Rumänischen Orthodoxen Kirche*. Berlin (LIT Verlag Dr. W. Hopf, ISBN-10 3-8258-9453-3) 2007, p. 5.

2) Parsura: Preditganta Birgit Hamrich, *Alte Ortsstraße 37, D-65510 Hünstetten*. Fax: 0049 6438 920 123. Posta electronica: birgit.hamrich@gmx.net
3) Adressa: *Konfessionskundliches Institut Bensheim* (www.ekd.de/ki). Fax: 0049 7720 810951. Posta electronica: healingofmemories@leuenberg.net
4) Harald Roth, *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Segunda ediziun repassada. Colonia (Böhlau, ISBN 3-412-13502-X) 2003, p. 9.